

Makale Künyesi (Araştırma): Azemoun, Y. (2019). Dede Korkut'un yeni nüshası ve iki yeni boy üzerine. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4 (1), 132-142.

DEDE KORKUT'UN YENİ NÜSHASI VE İKİ YENİ BOY ÜZERİNE

Youssef AZEMOUN¹

ÖZET

Dede Korkut'un 13. boyu, Türkistan nüshası diye adlandırılan bir yazmada yer aldığı söylenmiştir. Bu çalışmanın konusu, Dede Korkut'un iki yeni boyunu içeren İran'da bulunan Türkmen Sahra nüshasıdır. İlan edilen Türkistan nüshası gibi İran'da bulunan nüsha da 61 sayfalık bir metindir. İran (Türkmen Sahra) nüshasının farkı ise 13. boyun yanı sıra iki yeni boyu da içermesidir. Çalışmada, yazma nüshada yer alan ve Kazan'ın adını nasıl kazandığını anlatan *14. boydan* bölümlere yer verilmiştir. Ayrıca nüshanın genel yazım ve dil özelliklerine değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut, İran nüshası, Kitab-ı Türkmen.

A NEW COPY OF DEDE KORKUT AND ABOUT TWO NEW EPOS

ABSTRACT

Dede Korkut's 13th epos is said to be in what is called Turkestan manuscript. The subject of this study is the Iranian (Tehran) copy of Dede Korkut known as the Tyurkmen Sahra manuscript which contains two new epos. The Iranian (Turkmen Sahra) copy, like the Turkestan copy, is a text of 61 pages. The difference of the Turkmen Sahra manuscript is that it contains the 13th epos as well as two new epos. In this study, sections from the 14th epos which explain the name of Kazan was given. In addition, the general spelling and some grammatical properties of the manuscript have been mentioned.

Key words: Dede Korkut, copy of Iran, Kitab-ı Turkmen.

GİRİŞ

Türkoloji çalışmalarında ve özelde Oğuzlar adına büyük önem haiz Dede Korkut'un 13. boyu "Türkistan nüshası" diye adlandırılan bir yazmada tespit edildi. Talik yazısıyla yazılan bu nüshanın ön

¹ Arizona, Amerika Birleşik Devletleri, Doç. Dr. yusufguzin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5207-9046>

kapağı olmayıp 13. boy, 61 sayfalı bu nüshanın 48. sayfasının 7. satırında başlayıp ve kitabın sonunda bitiyor. Prof. Dr. Osman F. Sertkaya'dan edindiğimiz bu bilgilere benzer şekilde bizde de aynı özellikleri taşıyan, ön kapağı olmayan, 13. boyun aynı sayfa ve satırda olduğu 61 sayfalı bir yazma nüsha mevcut. Yalnız elimizdeki nüshada 48-52 ile 52-61. sayfalar arasında iki ayrı boyun yer aldığı, bu çalışmada değineceğimiz boyun ise bunlardan daha önce 38-40. sayfalarda tamamlandığı görülmüştür. Ayrıca elimizdeki nüshanın yazısı nestalik ve bazı sözcükleri şikeste yazıyla yazılmıştır. Bu da nüshanın İran'da yazıldığını gösteriyor. Zaten bu yazma kitabı İran'da Türkmen Sahra'da yaşayan Veli Muhammed Hoca bulmuştur. Bu nüshanın Türkistan nüshasından bir farkı da 13. boydan başka aşağıda göstereceğimiz 14. boy da dâhil iki yeni boyu içermesidir.

Kitap son derece güzel bir nestalik yazısıyla yazılmıştır, bazen, özellikle haşiyelerde yazılan notlarda şikeste yazısı kullanılmıştır. Her sayfada, Dede Korkut'ta olduğu gibi 14 satır var, bölüm aralıkları olan sayfalarda da 12 ya da 13 satır bulunuyor. Haşiyelerde bazı sözlerin anlamı ya da düşüncelerin yorumu yazılmıştır. Ön kapağı bulunmayan 61 sayfalık kitabın sayfa numarası yok ancak reddadesi mevcuttur.

Yazmanın cilt kapağı yoktur ancak Tanrı ve peygamberlere övgü ve münacat içeren birinci sayfanın, kitabın başlangıcı olduğu anlaşılıyor. Kitabın adı da yazılmamıştır ancak 10. sayfadaki geniş bölüm aralığında sonradan eklenmiş şöyle bir kayıt bulunmaktadır: *Cild-i Diyyüm-i Kitâb-ı Türkmen, El-Sâni* 1347 (Kitab-ı Türkmen'in İkinci Cildi). Yazmanın böyle adlandırılmış olması, kitabın, Dede Korkut'un ikinci cildi olarak hazırlanmış olduğunu akla getiriyor. Ancak bu isim orijinal yazıda yok.

Kitapta cümleler küçük aralıklarla birbirinden ayrılmıştır. Bu cümlelerin bazıları çok kısa, bazıları da çok uzundur. Değişik sayıdaki cümleler bir bölümü oluşturuyor. Her bölümdeki cümlelerin sonundaki kelime bir redif gibi ya tekrarlanırlar ya da kafiye oluşturur. Meselâ, birinci bölümdeki cümleler *içün* ile, onu izleyen bölümdeki cümleler de *gerek* ile bitiyor. Bu bölümlerin birkaçı aşağıda örnek olarak gösterilecektir. Bu yazma nüshadaki bölümler genel olarak hikâye anlatmazlar, bunlar daha çok didaktik anlatımlardan ibarettir.

Çok fazla istinsah hatası olan kitabın değişik bir imlâ sistemi vardır. Kelimelerin sonundaki /n/ sesleri, özellikle de {+dAn} ekinin sonundaki ses sağır kefle /ñ/ نك şeklinde yazılıyor: كيدنى ايچونكى كلىنى *içün, geleñ, gideñ* gibi. Bu kabul edilemeyecek bir yazım sistemidir. Ayrıca neredeyse bütün *ğayn* Ğ ile yazılması gereken sesler *kāf* ق ile gösterilmiştir. Bu da metnin İran'da yazılmış olduğunu gösterir. Zira Farsçada /k/ sesi yoktur ve bu ses daima ğ ya da ğ

şeklinde telaffuz edilir: گَز āgā gibi. Hâlbuki /k/ sesi Afganistan ve Tacikistan'da vardır. Bu ses Osmanlı Türkçesinde ve Orta Asya Farsçalarında da bulunmaktadır. Bu durum ve yazı stili göz önünde bulundurulursa kitabın Anadolu ya da Orta Asya'da değil İran'da yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Yazmanın dili esasen Azerbaycan Türkçesidir. Ancak master ekinin *gelmağ* ve *eksilmağ* örneklerinde olduğu gibi yalnız kalın şeklinin kullanılması ve sözcük başındaki /y/ sesinin düşürülmesi konusunda biraz aşırıya kaçarak *yıpranmağ* ve *yumrulmağ* gibi sözcüklerin bile başındaki sesinin düşürülmesi Tebriz ağzının özelliklerini taşıyor. Buna karşılık Dede Korkut'un dili de ağırlığını duyuruyor. Birçok deyim ve çok tekrarlanan *çaya girse çalınlı, çal kara kuş kıynaklı* gibi teşbihler Dede Korkut'tan alınmıştır. Dede Korkut'un 11. boyunda Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü kaydedilmiş ve 13. boy hakkında ipucu verilmiştir. Dede Korkut'un mukaddimesinde geçen bir soy şu biçimdedir:

Şarp yürür-iken kazılığ ata

Nāmerd yigit bine bilmez.

Binince binmese yeg.

Çalup keser üz kılıcı

muħannañlar [çalabilmez]çalınca çal[ma]sa yeg.

Çala bilen yigide oğ-ıla kılıçdan bir çomak yeg.

.....
At yemeyen acı otlar

[bitince] bitmese yeg.

.....
(Kaçalın, 2017, s. 30)

Bu soydaki tema aşağıda gösterilen *yeg* redifli bölümde (soyda) tekrarlanmıştır.

Türkmençe unsurlar da Kitāb-ı Türkmen'de geniş yer tutmaktadır. Bu nüshanın dili çok zengindir. Anadolu ağızlarından çok sayıda sözcük bulunmaktadır. Arapça ve Farsça sözcükler de bu metinde çok az kullanılmıştır. Kitaba "Cild-i Düyyüm-i Kitāb-ı Türkmen" denmesi, kitabın, Anadolu Türkmenleri tarafından ya Dede Korkut'tan esinlenilerek ya da onun ikinci cildi olarak düşünülüp yazılmış ve

daha sonra Azerbaycan'da istinsah edilmiş olabileceğini akla getiriyor. Kitap üzerinde yapılacak araştırmalar gerçeği ortaya çıkarabilir. Kitabın dili ve yazımı hakkında 13. boyla ilgili makalede daha ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Kitabın bölümleri yukarıda anlatıldığı gibi cümlelerin sonundaki sözlerin redifi ya da kafiyesine göre belirleniyor. Bazı uzun bölümlerde redif karışabilmektedir. Bölümlerin çoğunun sonunda Dede Korkut'un konuyla ilgili düşüncesi dile getiriliyor. Her bölümün sonunda büyükçe bir aralık veriliyor. Bu bölümlerin her biri bir soy sayılabilir. Kitabın hiçbir yerinde bölümlerin başlığı yoktur. Kitapta, genellikle didaktik konularla ilgili değişik uzunluklarda 29 bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerden biri 48. sayfanın yedinci satırında başlayıp 52. sayfada bitiyor ve Kazan'ın Kars kalesini anlatıyor. Bunu izleyen boy da yazmanın sonuna kadar devam eden ve Dede Korkut'un 13. boyu olduğu ilan edilen Kazan'ın yedi başlı ejderha ile savaşının anlatıldığı boydur.

Kitab-ı Türkmen'i incelerken Kazan'ın adını nasıl kazandığını anlatan 14. boy dikkatimi çekti. Aşağıda bu boyu ve Türkiye Türkçesine aktarımını okuyucuların dikkatine sunuyorum. Bu metinde ablative ve {-An} ortaç eklerinin sonunda buluna /n/ sesini /n^/ye çevirdim. Metindeki /g/ olması gereken /k/ seslerini değiştirmedim. Azerbaycan Türkçesinde Ğazan olan sözcüğe de dokunmadım:

(38 v) *Buruldum-ise, saraldum-ise, gök yüzinde bulut (2) oldum. Alçađ ava yerlere çiskin oldum, uca dağlar (3) başına duman olan Ğazan-idiüm. Yeddi başlı (4) yer evreni olubanı kıyruk çaldum, dağ dolandum, ağu saçdum, (5) yer boyadum, nefes çeküb řon somuran Ğazan-idiüm. (6) Ađalarum götürmişdüm, Ala Çaķuñ, Çolpa Dađınuñ (7) dibine gütmüşdüm, buyurmuşdum, ala säybän çatulmuşdı, (8) la'li çaķır süzülmüşdi, körpe kızu çevrölmüşdi, ağalarum-la (9) içir-idiüm, kıyadan bir kara dař ayrıldı geldi, sakdaki (10) beğler saķa kaçdı, soldaki beğler sola kaçdı, saķ elümden (11) sol elüme piyälени tepretmedüm, kıarılarımı karşı verüb, kara daři (12) sağlayan Ğazan-idiüm. Ala demür, Kāfirhandan gelen (39 r) altı degöl altmış batman Ğazan-idi, İç Ođuzuñ, Dış (2) Ođuzuñ ağaları boş yerinden götürebilmezdi, (3) içine la'li çaķır doldurdum, ađ dalmuñ üstine hüb (4) götürdüm, kara kızanı boşadubanı yere kıyodum, adım Delü (5) Dönmez iken ad Ğazanan Ğazan-idiüm. Ala demür kāfir handan (6) gelmişdi, ol kāfiruñ sarı yayı, on altı teke boynuzından (7) kıurulmuşdı, kıtu yayı İç Ođuzuñ beğleri Dış Ođuzuñ (8) ağaları tepredibilmezdi;*

kevür[î]ni ak bilekde, geñ dalda² (9) yumşadub çekdüm, pâdişâhdan veküllükü (10) alan Ğazanidüm. Ala demür kâfir hândan (11) gelmişdi altı degül, yeddi dutum pülâd şiş, ucı (12) elmâsdan, ak dabanum-ile kara yere perçin etdüm, pâdişâh (13) kızı boyı uzun Borla Hatunu cüldü kapan Ğazanidüm.

Türkiye Türkçesine Aktarımı

(38v) *Buruldum ise, sarardım ise, gökyüzünde bulut oldum. Alçak nemli dağ eteklerinde çiseledim, yüce dağlar başına duman olan Ğazan idim. Yedi başlı yer ejderhası olup kıvrık çırpım, dağ dolaştım, ağu saçtım, yer boyadım, nefes aldıktan sonra somuran Ğazan idim. Büyükleme götürmüştüm; Alaçak'ın Çolpa Dağı'nın dibine gitmiştim; buyurmuştum, alacalı gölgelik çatılmıştı; la' gibi şarap süzölmüştü; körpe kuzu çevrilmişti; büyüklerimle içiyordum, kısa süre sonra kayadan siyah bir taş kopup geldi, sağdaki beyler sağa kaçtı, soldaki beyler sola kaçtı, [halbuki ben] bardağı sağ elimden sol elime geçirmedi, [ben] bacaklarımı kullanarak siyah taşı durduran Ğazan idim. Ala demirden ve Kâfirhan'dan gelen (39r) altı değil, altmış batman (180 kg.) (ağırlığında bir) kazan idi, İç Oğuz'un ve Dış Oğuz'un beyleri onu boşken yerinden kaldıramıyorlardı; içini la' renkli şarapla doldurdum; içice arkama alarak kaldırdım, kara kazanı boşaltarak yere koydum; adım Deli Dönmez iken ad kazanan Ğazan idim. Ala demir Kâfirhan'dan gelmişti; o kâfirin sarı yayı on altı teke boynuzundan kurulmuştu, sert yayı İç Oğuz'un beyleri, Dış Oğuz'un büyükleri kimildatamıyordu; [yayın] gergisini ak bilekte, geniş omuzda yumuşatıp çektim; [ben] padişahın vekilliğini alan Ğazan idim. Ala demir Kâfirhan'dan gelmişti, altı değil, yedi tutam, ucu elmastan çelik şişi tabanımla kara yere perçin ettim; padişah kızı Borla Hatun'u (mükâfât olarak) kapan Ğazan idim.*

Aşağıda, kitabın redifli bölümlerinden (soylarından) örnekler yer almaktadır:

yeg Redifli Bir Bölüm:

(6) *Sarp yügürür sallar atlar, er kanatı; minebilmez, çapabilmez, (7) bir muhannet ol atları, savaş günü minince minmese yeg. (8) Çalar, keser, götürür, kara pülâd sav kılıçlar er azusu; anı çala-(9) bilmez, yetürebilmez muhannetüñ elinde kılıcdan ise merd igidiñ (10) elinde bir açak yeg. Otı bitmez kara dağlar yılılsa (11) yeg. At yemeyen acı otlar kara yerüñ üzerinde (12) bitince bitmese yeg. Adem içmez*

² Metinde *dalda geñ* yazılmış ve sözcüklerin üzerinde yer değiştirmeleri için tashih işaretleri konmuştur.

bulanuk sası su damarından (13) çekilse yég. Bize miskîn, hayr görmöz, kör-ilen nâkes baylar, (44 v) Dedem dêr "Talanban pozulsa yég".

Türkiye Türkçesine Aktarımı

Hızlı koşup sallayan atlar er kanadıdır; bir namert, o atlara binemez ve [onları] koşturamaz; savaş günü [ata] bineceğine, binmese daha iyi. Vuran, kesen, götüren kara çelikten keskin kılıçlar cesur yiğidin azısıdır; namert [onunla] vuramaz,[onu hedefe] değdiremez, [namerdin] elindeki kılıçtan mert yiğidin elindeki bir ağaç daha iyidir. Üzerinde ot bitmeyen büyük dağlar yıkılırsa daha iyi. Atın yemediği acı otlar kara toprağın üzerinde biteceğine bitmese daha iyi. İnsanın içmediği bulanık tatsız sası su damarından çekilirse daha iyi. Bizim için hayır görmeyen kör ve aşağılık zenginler (44v) miskindirler; Dedem der: "[Onların] yağmalanıp kötü duruma düşmeleri daha iyidir".

yaşşı Redifli Bir Bölüm:

(2) Kesib kesib yemege, yedürmege mahallinde, deminde yahnu yaşşı. (3) Çapar günde, keser günde sürçmese, büdremese igid altında (4) bedöv yaşşı. Çalışanda gedilmese er elinde pülâd yaşşı. (5) Yañağından akarursa baba yaşşı. Yağlı sütin toğ (6) emitse ana yaşşı. Év yanında ³ év tikerse oğul yaşşı. (7) Eminlüg-ilen, 'adillüg-ilen ülke-[y]-ise hanlar yaşşı. Yaşşılarda (8) ne yaşşıdur? Yeri gögi yaradanda Allâh yaşşı. Evel ⁴ Allâh, âhir Allâh, (9) dōst oluban meded olsun. İş düşende (10) nâmerde kâdir Allâh yağa dutub valvartmasun.

Türkiye Türkçesine Aktarımı

Kesip kesip yemeye, yedirmeye yerinde ve zamanında yahni iyidir. Yağmalama ve kesme gününde, sürçmezse, tökelezmezse yiğidin altında bedevi at iyidir. Çarpışırken gediklenmezse yiğidin elinde çelik [kılıç olması] iyidir. Dede, yanağından akarursa iyidir. Ana, yağlı sütünü doyuracak kadar emzirse, iyidir. Oğul, ev yanında ev dikerse iyidir. Hanlar, ülke emniyetli ve adaletliyse iyidir. İyilerde ne iyidir? Yeri göğü yarattığı için Allah iyidir.

³ باتيند yazılmıştır.

⁴ Şeddesiz yazılmıştır.

...maz/...mez Redifli Bir Bölüm

(11) Ay-ilen gün segirdürse dövdaş *گودااش* gelmez. Altun-ilen (12) gümüŝ üstünde ⁶ pas eglenmez. Arı etekli nık zenlerde (45 r) kav eglenmez. Arı atlas ipek donda çirk eglenmez.(2) Bedöv⁷ atlar yola girse, yoldan kalmaz. Er igidüñ ğanımi (3) karşı gelse yüz çevirüb geri dönmez. Dedem soyı: "Alp (4) ozanlar kurdan kalmaz".

Türkiye Türkçesine Aktarımı

Ay ile güneş seğırtse hızları denk gelmez. Altın ile gümüŝ üzerinde pas durmaz. Arı etekli (namuslu) iyi kadınlarda (45r) kuruntu olmaz. Arı atlas ipek giyside kir kalmaz. Bedevi atlar yola girse yoldan kalmazlar. Cesur yiğit düşmanı karşısına çıkarsa yüz çevirip geri dönmez. Dedemin soyı: "Alp ozanlar toplantıyı, eğlenceyi ihmal etmezler".

...māni'i andan Redifli Bir Bölüm

Ay-ilen gün dövdaş (5) gelse arasında firışte var, māni'i andan. Altun-ilen (6) kümüŝde pas eglense aslında müfarrakı var, māni'i andan. (7) Arı etekli nık zenlerde kav eglense, aslında ....si⁸ (8) var, māni'i andan. Arı atlas ipek donda çirk (9) eglense argacında⁹ ....ipliği var māni'i andan. Bedöv atlar (10) yola girse, yoldan kalsa, aslında bārgiri var, māni'i (11) andan. Er igidüñ ğanımi karşı gelse, yüz çevirüb (12) geri dönse, yüreginde korkısı, dayısında kötisi (13) var, māni'i andan. Dedem soyı: "Alp ozanlar kurdan (14) kalsa, çalkısınd[a], bilgisinde eksüklüğü var", māni'i andan.

Türkiye Türkçesine Aktarımı

Ay ile güneşin hızı denk gelse arasında melek vardır, māni'i o yüzdendir. Altın ile gümüŝte pas kalsa aslında farklılık gösteren bir durum vardır, māni'i o yüzdendir. Arı etekli (namuslu) iyi kadınlarda kuruntu devam ederse aslında ....sı vardır, māni'i o yüzdendir. Arı atlas ipek giyside kir kalırsa atkısında ....ipliği var [demektir], māni'i

⁵ Farsça 'koşmak' anlamındaki *deviden* *دویدن* masdarının kökü *dev* *دو* Azerbaycan Türkçesinde *döv* oluyor. Buradaki *dövdaş* da 'aynı hızla hareket eden' demektir.

⁶ Metinde *sende* şeklinde yazılmıştır.

⁷ Farsça 'hızlı koşan' anlamında *bedev* > Az. *bedöv*, Türkmencede de *bedew* olmuştur. Türkçede kullanılan *bedevi* (at) da Farsçadan türemiştir ve Arapça değildir.

⁸ Okunmuyor, silinti var.

⁹ Argaç zaten iplikten olur. ... *ipliği* sözünden önce *kötü* gibi bir sıfat olması gerekir.

o yüzdendir. Bedevi atlar yola girse, yoldan kalsa, aslında beygir (yük taşıyıcı) yerine konur, mani'i o yüzdendir. Erkek yiğidin düşmanı karşısına çıktığı zaman yüz çevirip geri dönse, yüreğinde korkusu var, dayısında kötüsü var [demek], mani'i o yüzdendir. Dedem soyu: "Alp ozanlar toplantıdan geri kalırsa çalgısında, bilgisinde eksikliği var [demek]", mani'i o yüzdendir.

Bu kitabın söz dağarcığı ve Dede Korkut ile olan bağlantıları araştırmaya değer konulardır. Bu konuda yapılacak çalışmaların Türk dili tarihine önemli katkıları olacağına inanıyorum.

KAYNAKÇA

- Devellioğlu, F. (1986). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ergin, M. (1997a). *Dede Korkut kitabı giriş- metin- faksimile* (4. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 169.
- Ergin, M. (1997b). *Dede Korkut kitabı II indeks- gramer* (3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 219.
- Kaçalin, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Steingass, F. (1884). *The students Arabic - English dictionary*. London.
- Steingass, F. (1963). *A comprehensive Persian - English dictionary* (5. bs.). London: Routledge & Kegan Paul Limited.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI* (3. bs.) (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 211/1-6.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (Cem Dilçin, Haz.) (1982). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 503.

TIPKIBASIM

